



بررسی داستان‌های جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان

نوشته: مهدی محمدی



وسیله اولاً جبران مافات کرده باشم. ثانیاً بتوانم خدمتی هر چند ناچیز به ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان انجام داده باشم. خصوصاً که خالی بودن چنین پژوهشی در عرصه ادبیات کودکان شدیداً احساس می‌شد.

برای نیل به این هدف ابتدا با استفاده از کتابشناسی‌های مختلف اعم از ملی^۱، عمومی^۲، اختصاصی^۳ و کتابشناسی‌های برگزیده منتشره از سوی سازمانهای دولتی^۴، خصوصی^۵، بین‌المللی^۶ کتاب‌های داستانی شناسایی شد، و اطلاعات آنها در برگه‌های فهرست‌نویسی نوشته شدند. که این فهرست‌ها پس از مقابله با فهرست‌های مراکز خاص، مثل کتابخانه ملی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شورای کتاب کودک، کتابخانه حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، کتابخانه دفتر ادبیات و ایثار بنیاد جانبازان و مستضعفان و کتابخانه حسینیه ارشاد اسلامی تکمیل شدند که در برگیرنده کتابهای داستانی مستقل و داستان‌های کوتاه چاپ شده در مجموعه داستان‌ها بود که در جدول شماره ۱ ارائه شده‌اند.

جدول شماره ۱ (تعداد داستان‌ها)

تعداد کل داستان‌ها	داستان کوتاه	%	کتاب داستانی	%
۱۹۹	۱۲۷	۶۰/۴	۷۲	۳۰/۶

کلاً ۱۹۹ داستان در قالب ۱۲۱ عنوان کتاب بررسی شدند

نمی‌دانم کودکی شما چگونه سپری شده است. آیا صفحات زرین کتابها، خواب را به چشمان شما به ارمغان می‌آوردند؟ یا نغمه‌ها و زمزمه‌های زیبای مادران در قالب قصه‌ها و داستان‌های قبل از خواب شما را به دنیای شیرین رؤیاها رهسپار می‌کردند و شاید هم ...

وقتی در سال ۱۳۶۷ به عنوان دانشجوی رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی وارد دانشگاه تبریز شدم پس از حضور در کلاس درس ادبیات کودکان و نوجوانان بیش از پیش به گذشته بدون کتاب خود تأسف خوردم. چرا که برای اولین بار بود که با اسم پدر ادبیات کودکان و نوجوانان جهان و پیشگامان این رشته در کشور عزیزمان آشنا می‌شدم. بهتر است بگویم که کودکی من از همان سال‌ها و از همان درس آغاز شد. و اولین کتابی که مطالعه کردم افسانه‌های مرحوم صبحی مهدی بود که هنوز هم لذت آنرا با خود به یادگار دارم. بعد از آن عزم خود را جزم کردم تا بیشتر و بیشتر از زیبایی‌های این سفره لذت استفاده ببرم و رغبت خاصی را برای مطالعه کتاب‌های کودکان در خود احساس کردم. اقتضای شغلی و خواست‌های درونی، همه و همه دست به دست هم دادند تا اینکه مشعل عشق را در وجودم شعله‌ور ساختند. مشتاق شدم تا پژوهشی آماری در این زمینه انجام دهم. شاید که بدین



در مرحله بعد برای خواندن سطر به سطر و ارزیابی داستان‌ها فرم‌های ارزیابی تهیه گردید و اطلاعات خواسته شده و مورد بررسی در این فرم‌ها نوشته شدند که عبارت بودند از:

مؤلف یا مؤلفان، ویراستار، نقاش و سایر افرادی که به نوعی در شکل‌گیری کتاب نقش داشتند، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر، صفحات، قیمت، جلد، چاپ و صفحات درج داستان. کلاً در بوجود آمدن ۱۹۹ داستان در طول سال‌های مختلف ۹۰ نفر نویسندگان کشورمان شرکت داشتند که جدول شماره ۲ به تفکیک جنسی نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۲ نویسندگان داستان‌ها

نویسندگان	تعداد	%
مرد	۷۰	۷۷
زن	۱۸	۲۰
نام مستعار	۲	۳
جمع کل	۹۰	۱۰۰

جدول فوق حضور کم‌رنگ زنان نویسنده را در مقایسه با مردان نویسنده در ثبت ادبیات جنگ نشان می‌دهد که این می‌تواند معلول عوامل چندی باشد از جمله روحیه خاص زنان و عدم سازگاری آن با مفاهیمی چون جنگ، قتل، کشتار و ...، عدم حضور زنان در عرصه‌های نبرد که این البته به معنای نفی ایثارها و حماسه‌های زنان کشورمان در طول ۸ سال دفاع مقدس در پشت جبهه‌ها نبوده و از همه مهم‌تر محدود بودن فعالیت‌های زنان در سایر عرصه‌های اجتماعی می‌باشد چرا که هنوز باورهای اجتماعی، زن را مرکز ثقل کانون خانواده دانسته و با حضور او در بیرون از خانواده چندان موافق نبوده که این میزان در تمامی ابعاد اجتماع به چشم می‌خورد.

با توجه به حساسیت بیشتر کتاب‌های کودکان در ارائه در سطوح عالی از نظر نگارشی، تصویری فقط با ۳٪ آثار که مستقیماً زیر نظر ویراستار تهیه شده (اسم ویراستار در صفحه عنوان کتاب قید شده است) برخورد کردیم در حالیکه استفاده از ویراستاری اصلی است که ضرورت آن بیش از پیش احساس می‌شود که این ضرورت در کتاب‌های کودکان دوچندان می‌باشد که این امر نشان می‌دهد که هنوز ناشران با وجود ویراستاران مجرب از ارکان مهم و اصلی پدیده انتشار را باور نداشته و ضرورت آنرا چندان احساس نمی‌کنند. این

وضعیت در مورد کتابهای تصویری نیز بدین نحو بود به طوری که ۸/۲۰٪ کتابها مصور بودند. در حالیکه امروزه متخصصان بر این باورند که تصاویر در کتابهای کودکان تنها جنبه تزیینی نداشته بلکه در تفهیم بهتر و راحت‌تر مطالب بکار گرفته می‌شود. این تعداد کم کتاب‌های مصور را با تمرکز کتابها در گروه "د" (دوره راهنمایی) و "هـ" (سالهای دبیرستان) با استفاده بر این نظریه علمی که معتقد است هر چه کودکی بزرگتر شود نیازش به تصاویر در کتاب به ویژه در کتاب‌های داستانی کمتر می‌شود یک امر موجه بحساب می‌آوریم. جدول زیر پراکندگی آثار بررسی شده را از نظر محل نشر نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳ (پراکندگی محل نشر داستان‌ها)

محل نشر	تعداد	%
تهران	۱۰۸	۸۹
شیراز	۱	۰/۸
قم	۲	۱/۶
یزد	۱	۰/۸
مشهد	۱	۰/۸
بی‌جا	۸	۶/۶۱
جمع کل	۱۲۱	۱۰۰٪

جدول فوق تمرکز بیش از حد پدیده نشر و پخش کتاب را در تهران به خوبی نمایش می‌دهد. با توجه به مسائل و مشکلات امر توزیع کتاب در سراسر کشور، توجه و جدی گرفتن انتشارات استان‌ها و شهرستان‌ها و ایجاد نمایشگاه‌های ملی جهت پخش کتب منتشره در تهران در سرتاسر کشور از مقدمات این امر به حساب می‌آیند. در صورت فعال بودن انتشارات شهرستان‌ها باید به ضعف ارتباط آنها با مراکز مهم از جمله کتابخانه ملی و ... اشاره کرد، که آثار منتشره در شهرستان‌ها یا بدست کتابخانه ملی نمی‌رسند که در کتابشناسی‌های آنها ظاهر نمی‌شوند یا اینکه شعبه‌های وزارت ارشاد در شهرستان‌ها وجود قانون واسپاری رایگان (ارسال حداقل ۲ نسخه از هر کتاب منتشره از سوی ناشر به کتابخانه



ملی که در وضعیت فعلی وزارت ارشاد عهده‌داری این امر را به
بودن این امکانات برای هر یک از ناشران خصوصی بیشتر از
عده دارد) را جدی نمی‌گیرد.
این نیز می‌توانستند به نشر و پخش آثار جنگ بپردازند. جا

جدول شماره ۴ (ناشران داستان‌ها)

ناشر	تعداد	ناشر	تعداد	ناشر	تعداد	ناشر	تعداد	ناشر	تعداد
احیاء کتاب	۲	پیام نور	۴	شباویز	۱	کتاب کودک و نوجوان	۱	ناشر	تعداد
امیرکبیر	۸	جهان‌سو	۱	قدیانی	۴	کیهان	۱	ناشر	تعداد
انتشارات مطهری	۱	حوزه اندیشه اسلامی	۱	قدر	۱	مرکز نشر فرهنگی رجا	۱	ناشر	تعداد
انتشارات کوچک	۱	خانه آفتاب	۲	قلم	۱	محراب قلم	۲	ناشر	تعداد
انجام کتاب	۵	دفتر نشر فرهنگ اسلامی	۱	ققنوس	۱	مفید	۱	ناشر	تعداد
اوج	۱	ذکر	۳	کار و هنر	۱	موسوی	۲	ناشر	تعداد
برگ	۴	رویش	۴	کامرانیه	۱	نشر افق	۱	ناشر	تعداد
بی‌نا	۱	سازمان تبلیغات اسلامی	۱۱	کانون پرورش فکری	۱۳	نشر جبهه	۱	ناشر	تعداد
سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۴	کانون نشر فرهنگ نونهالان	۱	نشر حر	۱	پیام آزادی	۱۷	ناشر	تعداد
کانون نشر دانش‌آموز	۲	نشر پیمان	۱					ناشر	تعداد

جدول فوق نشان می‌دهد که بعد از پیام آزادی، دومین و
سومین رده را کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و
حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی به خود اختصاص دادند.
با توجه به دولتی بودن هر دو انتشارات و برخورداری نسبتاً
خوب آنها از امکانات دولتی پرونده درخشانی را نسبت به
سایر ناشران پیش روی آنها گسترده است که در صورت مهیا

جدول شماره ۵ (پراکندگی داستان‌ها در طول سالهای مختلف)

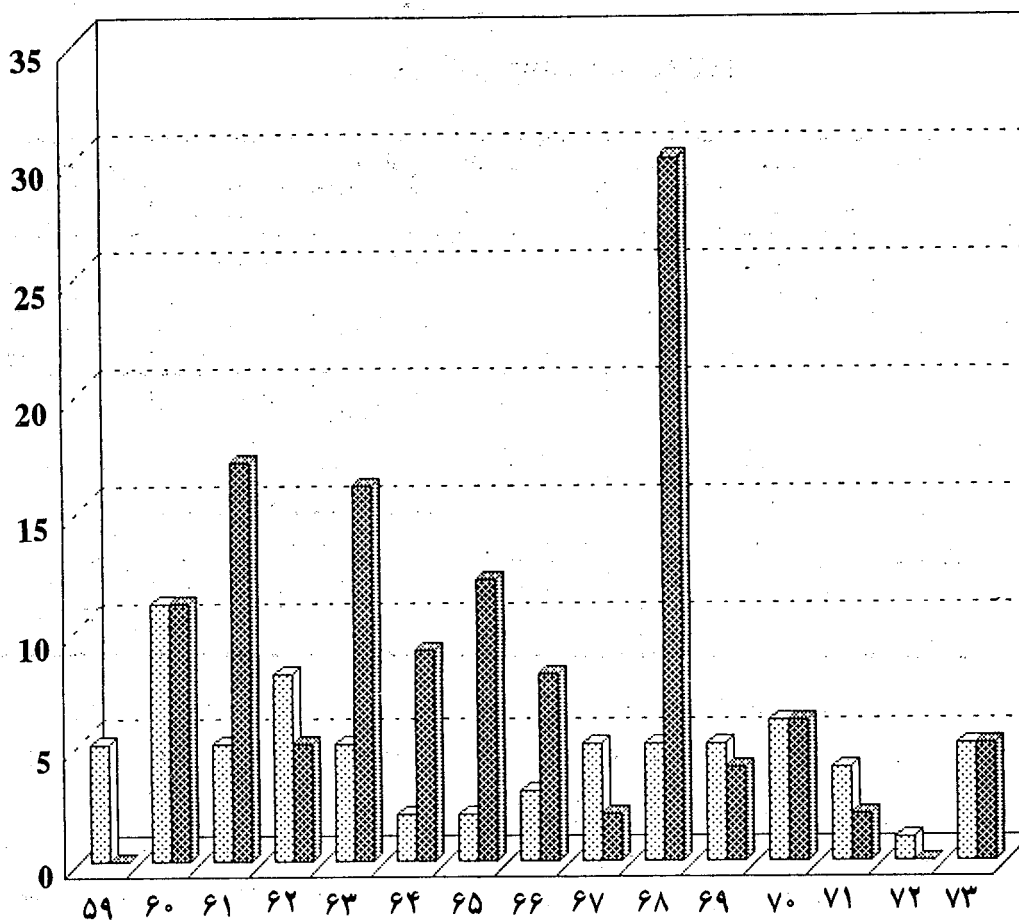
سال	تعداد کل	داستان کوتاه	سال	تعداد کل	داستان کوتاه	سال	تعداد کل	داستان کوتاه
۵۹	۵	۵	۶۷	۷	۵	۲	۵	۵
۶۰	۲۲	۱۱	۶۸	۳۵	۱۱	۳۰	۵	۵
۶۱	۲۲	۵	۶۹	۹	۱۷	۴	۵	۵
۶۲	۱۳	۸	۷۰	۱۲	۵	۶	۶	۶
۶۳	۲۱	۵	۷۱	۶	۱۶	۲	۴	۴
۶۴	۱۱	۲	۷۲	۱	۹	۰	۱	۱
۶۵	۱۴	۲	۷۳	۱۰	۱۲	۵	۵	۵
۶۶	۱۱	۳			۸			

دارد که دولت توجه به نیازهای ناشران بخش خصوصی را
جدی گرفته و حمایت از آنها و اعطاء تسهیلات لازم بر آنها را
در برنامه‌های فرهنگی خود قرار دهد.
فراز و نشیب سالهای متمادی از آغاز انقلاب و آغاز جنگ
تا سال ۱۳۷۳ که مورد بررسی قرار گرفته است باعث شده
نمودار داستان‌ها از نوسانات بیشتری برخوردار باشد که جدول
شماره (۵) نمایش می‌دهد.

با توجه به جدول (۵) کمترین آثار به سال ۷۲ تعلق دارند.
در خصوص سال ۷۲ می‌توانیم به مستشر نشدن
کتابشناسی‌های ملی که اصلی‌ترین و مهم‌ترین منابع معرفی
کتاب از سوی مهم‌ترین ارگان (کتابخانه ملی) اشاره کرد. و
تقارن سال ۶۸ را با آغاز حرکت‌های لازم بعد از آتش‌بس و
برگشتن نیروهای مبارز از جبهه‌های جنگ و آغاز فعالیت‌های
ادبی، برنامه‌ریزی مفصل برای ثبت ادبیات مقاومت اشاره کرد.
نمودار شماره ۲ (پراکندگی گروه‌های سنی) نشان می‌دهد
که بیشترین آثار در گروه سنی "د" با ۵۴٪ و کمترین آثار در
گروه سنی "الف" صفر درصد امر معمولی می‌باشد با توجه به
مخاطبان اصلی داستان‌های جنگ که کودکان دبیرستان و



نمودار شماره (۱) پراکندگی داستانها در طول سالهای مختلف



سالهای آخر راهنمایی بود نشان می‌دهد که نویسندگان عنايات خاصی به نیازهای این گروه داشتند. در این خصوص لازم است ذکر شود که تقسیم‌بندی کتابها بر گروه سنی مختلف براساس تقسیم‌بندی‌های رایج سازمانها و مؤسسات متخصص در امر کودک از جمله کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و شورای کتاب کودک می‌باشد بدین ترتیب که:

گروه سنی الف: سالهای قبل از دبستان

گروه سنی ب: سالهای آغاز دبستان (کلاسهای اول، دوم،

سوم)

گروه سنی ج: سالهای پایان دبستان (کلاسهای چهارم -

پنجم)

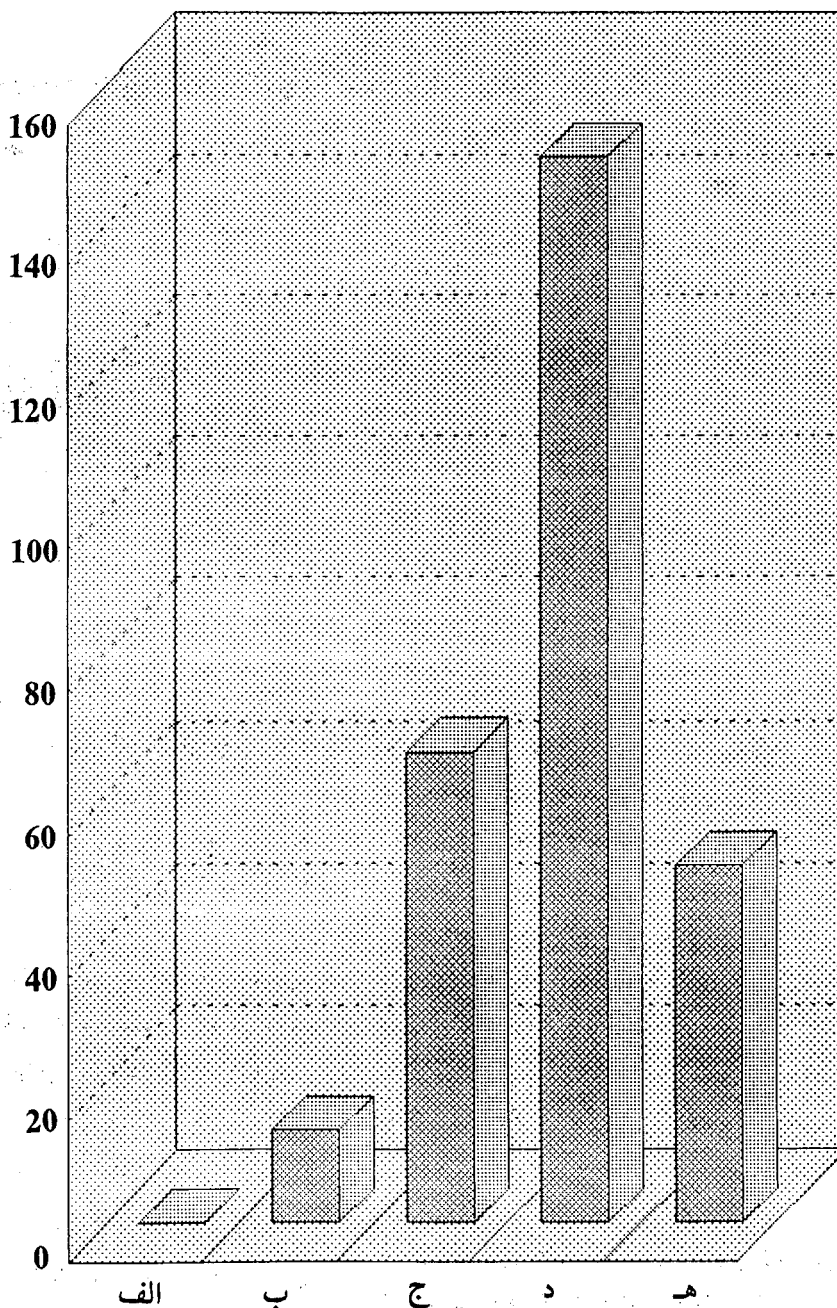
گروه سنی د: دوره راهنمایی

گروه سنی هـ: سالهای دبیرستان



نمودار زیر نشانگر این تقسیم‌بندی می‌باشد.

نمودار شماره (۲) پراکندگی گروه‌های سنی داستان‌ها



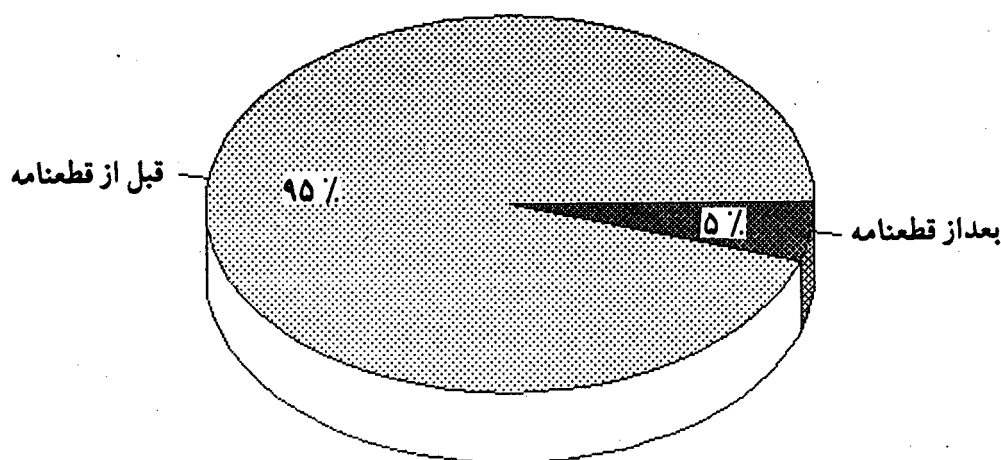
اعم از اعزام به جبهه‌ها، عملیات‌ها، مجروح شدن، شهادت، بمباران شهرها ... بوده و آثار مربوط به بعد از قطعنامه از جمله آزادی اسیران و بازسازی و ... درصد کمی را به خود اختصاص

با توجه به تقسیم‌بندی محتوی درونی داستان‌ها به مطالب و موضوعات اساسی قبل و بعد از قطعنامه، نمودار زیر نشان می‌دهد که بیشترین آثار مربوط به موضوع‌های قبل از قطعنامه



داده بودند که این تقسیم‌بندی در نمودار زیر بخوبی قابل درک می‌باشد.

نمودار شماره (۳) پراکندگی داستان‌ها از نظر زمانی



آنچه در این خصوص قابل ذکر است تمرکز بیش از حد داستان‌ها در مناطق شهری می‌باشد. و از نظر موقعیت جغرافیایی، شهرهایی که بیشترین آثار را به خود اختصاص داده بودند عبارتند از: تهران با ۲۰ مورد، خرمشهر ۱۵ مورد، اهواز ۵ مورد، دزفول ۵ مورد، سوسنگرد ۳ مورد، شیراز، تبریز، آبادان و میانه هر کدام با یک مورد در داستان‌ها ظاهر شده بودند. این امر به خوبی آشکار می‌سازد که کلیت ارضی ایران در جنگ بیان نشده است در استان‌ها فقط نقش چند شهر بخصوص را نشان دادند و جای بسیاری از استان‌ها و شهرها خالی می‌باشد که خود این امر می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد که از جمله آنها عدم شرکت نویسندگان شهرهای مختلف در ثبت وقایع جنگ (با پذیرش این نظریه که هر نویسنده محیطی را می‌تواند بخوبی در داستان خودش ترسیم کند که آشنا بر آن محیط باشد). به زبان ساده‌تر اینکه استان‌هایی مثل یزد، کرمان، خراسان، شمال، آذربایجان غربی، کردستان ... کلاً در جنگ فراموش شده‌اند. جا دارد که مراکز مسؤول از جمله دفتر ادبیات و ایثار و مقاومت بنیاد جانبازان، دفتر ادبیات و مقاومت حوزه هنری سازمان تبلیغات و ... فعالیتهای خاصی

از موارد مهم داستان‌های بررسی شده مکان اتفاق افتادن داستان‌ها بود. در این بررسی داستان‌ها را از نظر محل اتفاق افتادن آنها به پنج گروه زیر تقسیم‌بندی کردیم.

الف: مناطق جنگی: مقصود از این مورد بیشتر مناطق مرزی و جبهه‌های جنگ بود به طوری که نیروها مستقیماً با عراقی‌ها درگیر بودند.

ب: خاک دشمن: در برگیرنده داستان‌هایی در خارج از خاک ایران اتفاق افتاده مانند داستان‌هایی که بازگو کننده اسارت رزمندگان در خاک عراق یا مشکلات آنها در جمع‌آوری اطلاعات از خاک دشمن را بیان می‌کردند.

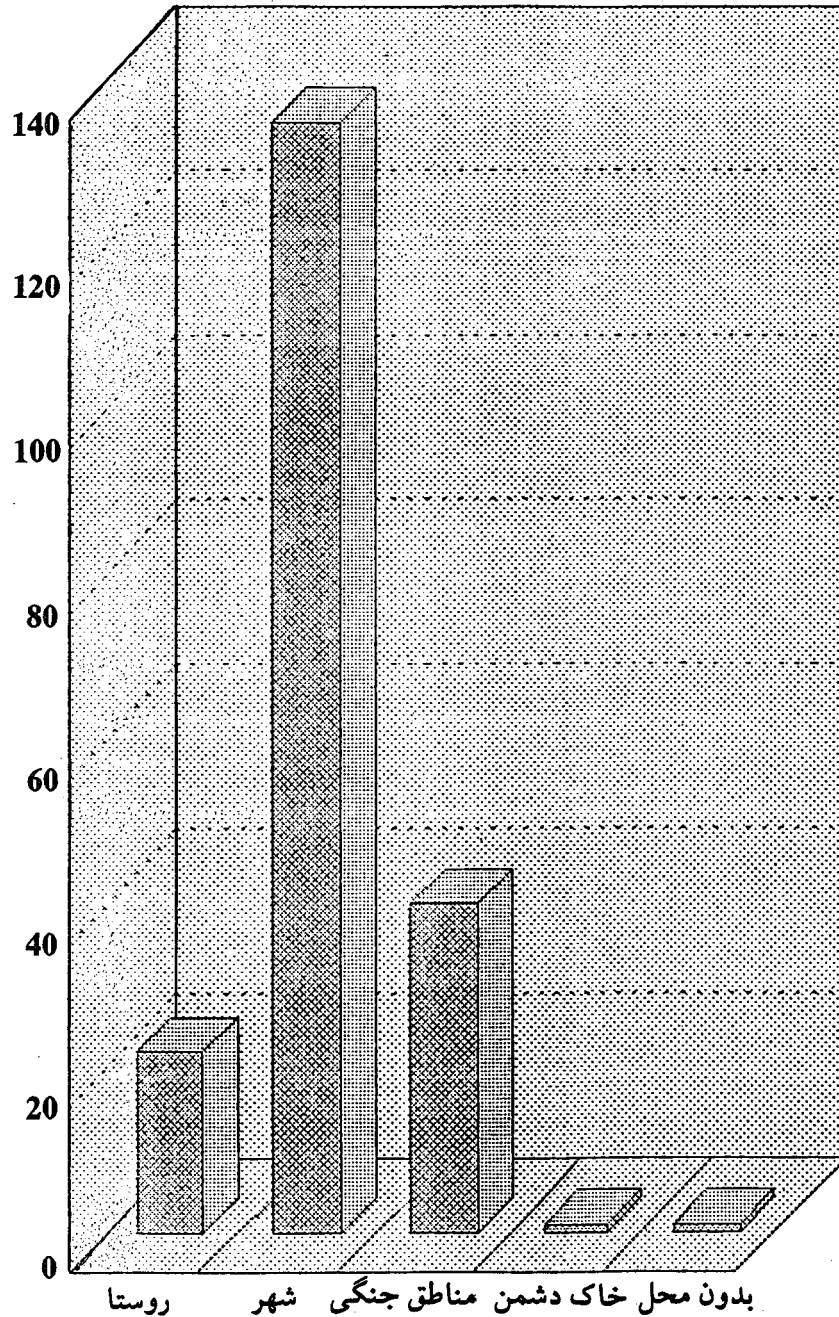
روستا: شامل روستاهای مرزی، غیرمرزی

شهرها: شامل شهرهایی بوده که مستقیماً در اختیار دشمن بودند یا اینکه به نوعی مورد تجاوز و تهاجم نیروهای دشمن قرار گرفتند.

بدون مکان مشخص: داستان‌هایی که نتوان محل خاصی را بدانها اختصاص داد. که نمودار زیر پراکندگی داستان‌ها را در مناطق ذکر شده نمایش می‌دهد.



نمودار شماره (۴) پراکندگی مناطق اتفاق افتادن داستان‌ها



سطوح ظاهر شده‌اند به طوری که کسب رتبه برتر مسابقه سراسری داستان کوتاه نویسی درباره جانبازان در سال ۱۳۷۴ از سوی یک نویسنده جوان بخش چاپاره از توابع شهرستان خوی از استان آذربایجان غربی^۷ مؤید این امر است.

را در پرورش ذوق و استعداد نویسندگان شهرستان‌ها مبذول دارند و آثار منتشره و تحقیقات به عمل آمده بخوبی گواه بر این امر می‌باشد که هر موقع بر استعداد‌های کل مناطق توجه شده است نویسندگان بخش‌ها و شهرهای کوچک در عالیت‌ترین



از نکات قابل ذکر دیگر در این خصوص بیگانه بودن نویسندگان با زندگانی روستایی و فرهنگ حاکم بر آن می‌باشد. با پذیرش اصل فوق (هر نویسنده محیطی را بهتر می‌تواند ترسیم کند که به آن محیط آشنایی کامل داشته باشد) حضور کم‌رنگ نویسندگان روستایی بیش از پیش مشهود است. بیشترین آثار مربوط به محیط روستاها را در آثار جعفر ابراهیمی (شاهد)، داود غفارزادگان که از روستاهای اطراف آذربایجان برخاسته‌اند می‌بینیم.

نقطه عطف محل وقوع داستان‌ها، دور بودن نویسندگان از صحنه‌های جنگ می‌باشد که نتوانستند محیط مناطق جنگی را برای داستان‌های خود انتخاب کنند. (قرار گرفتن تعداد کمی داستان در منطقه جنگی و خاک دشمن) که نمودار تقسیم‌بندی مناطق بخوبی نمایش می‌دهد.

علاوه بر موارد فوق باید نادیده گرفته شدن نقش عشایر و اقلیت‌های مذهبی موجود در کشور را بدان اضافه کرد. به طوری که عنایت بیش از حد مسئولان حکومتی بر وحدت شیعه و سنی با نادیده گرفته شدن نقش عشایر و مناطق عشایر و سنی‌نشین از جمله کردستان و ... در داستان‌های نویسندگان همخوانی نداشتند و ندارد. جا دارد که نویسندگان مخصوصاً نویسندگان برخاسته از گروه‌های عشایر و اقلیت‌ها بیش از پیش در این عرصه فعالیت نمایند.

نسبت داستان‌ها با جنگ: یکی از موارد ارزیابی داستانها، تقسیم‌بندی نسبت آنها با جنگ بود. به طوری که در این مقوله داستان‌های جنگ به مهار مقوله زیر تقسیم‌بندی شده‌اند:

الف: جنگ کامل: داستان‌هایی هستند که عمده صحنه‌های آنها وقایع خود جنگ و عملیاتها بودند و مسائل مربوط به شهرهای مرزی و روستاها و کلاً در ارتباط مستقیم با دشمن بود. قهرمانان این داستانها نیز رزمندگان بودند. مانند «عقابهای تپه ۶۰»^۸ نوشته محمدرضا بایرامی.

ب: درباره جنگ: آثاری بودند که عمدتاً در پشت جبهه، در داخل شهرها و روستاها از زبان رزمندگان که خود شاهد جنگ بودند نقل می‌شود و وقایع آنها مرتبط با جنگ بود. مانند

«آخرین نگاه از پل خرمشهر»^۹ نوشته ناصر مؤذن.

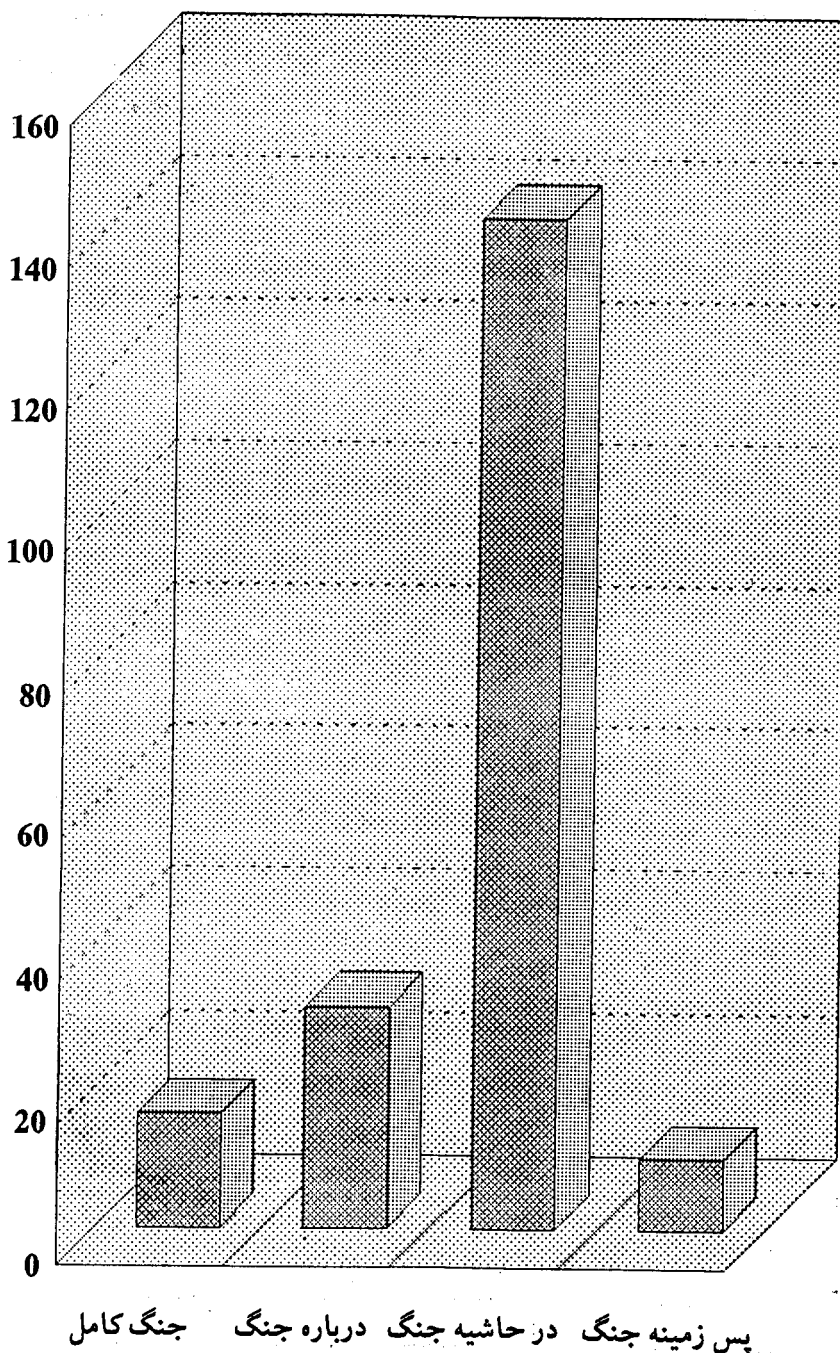
ج: آثار در حاشیه جنگ: آثاری هستند که اگر چه مستقیماً به جنگ نپرداخته اما طبیعتاً عواقب آنرا نمایش می‌دهند. مانند شهادتها و بمبارانها ... و نحوه برخورد خانواده‌ها با این مسائل بود. مانند «موفرفری»^{۱۰} نوشته شهلا بارفروش یا «گل باغ آشنایی»^{۱۱} نوشته جعفر ابراهیمی شاهد. پس زمینه جنگ: آثاری هستند که موضوع آنها اصلاً در ارتباط با جنگ نبود. بلکه تأثیری کم‌رنگ را از جنگ به خود پذیرفتند. از نمونه این داستانها می‌توان به داستان «با قلب کوچکم مادر» نوشته امیر مراد حاصل اشاره کرد که بازگوکننده عدم شرکت سمیه (دختری که پدرش در جبهه‌های نبرد شرکت کرده) در اردوی روز جمعه که مدرسه تدارک دیده بود بخاطر نگهداری و پرستاری از مادرش می‌باشد.

آنچه که در این خصوص گفتنی است قرار گرفتن ۷۲٪ آثار در حاشیه جنگ می‌باشد و مهم آثار درباره جنگ ۱۵٪ و آثار جنگ کامل ۸٪ و آثار پس زمینه جنگ ۵٪ بوده. که با عنایت بر این آمار می‌توانیم بگوییم که شناخت نویسندگان ما از جنگ، یک شناخت مطبوعاتی بوده و محدود به صفحه‌های روزنامه‌ها و صفحه‌های تلویزیونی است. و به علت حضور نداشتن نویسندگان در جبهه‌های جنگ، آثار مربوط به جنگ یا جنگ کامل کمترین درصد را بخود اختصاص داده‌اند. بیشترین آثار جنگ کامل یا درباره جنگ مربوط به رنجبر گل محمدی که رزمنده است. البته ما منکر رزمندگانی که آخرین داستان‌های خودشان را با خون خود نوشتند نمی‌باشیم. از زمره این شهیدان، می‌توان شهید شاهی و شهید غنی‌پور را نام برد. نمودار زیر نسبت آثار با جنگ را نمایش می‌دهد.

موضوع‌ها: از نظر موضوعی بالاترین درصد به موضوع‌هایی چون شهادت، بمباران روستاها و شهرها ... تعلق دارد که حکایت از کارهای تکراری و تقلیدی نویسندگان جنگ دارد. به همان میزان پایین بودن درصد کم عملیاتها، اسارت حکایت از عدم شرکت نویسندگان در جنگ و شناخت مطبوعاتی آنها از جنگ می‌کند که این روند در نسبت داستان‌ها با جنگ نیز به چشم می‌خورد.



نمودار شماره ۵ (نسبت داستان‌ها با جنگ)





جمله این موضوع‌ها، می‌توان به بازسازی مناطق جنگ‌زده و شرکت همه جانبه مردم در این امر خطیر، سایر مشکلات جانبازان در زندگی شخص و روزمره و آماده ساختن فرزندان جانبازان برای پذیرش شرایط موجود پدرانشان، بررسی وضعیت و مشکلات آموزشی و تربیتی فرزندان شاهد ... را نام برد. که جدول زیر بخوبی گواه بر این مدعاست.

با عنایت به جدول زیر، جای بسیاری از موضوع‌ها از جمله موج گرفتگی و سایر عوارض ناشی از آن در زندگی روزمره، ازدواج مجدد خانواده‌های شهدا بعد از قطع امید از آزادی اسیران ... خالی می‌باشد. بسیاری از موضوع‌ها نیز، نیاز به جدی گرفتن و تولید آثار ادبی بیشتری را خصوصاً بعد از دوران نه صلح و نه جنگ و آغاز دوره بازسازی می‌طلبند که از

جدول شماره (۶) پراکندگی موضوع‌های داستان‌ها

ردیف	موضوع	تعداد	%
۱	آزادی اسیران	۲	۱/۰۵
۲	آوارگان	۱۱	۵/۵۲
۳	اسارت	۷	۳/۵۱
۴	اعزام به جبهه	۱۱	۵/۵۲
۵	اعمال فردی رزمندگان (توبه، مشکلات خط مقدم ...)	۸	۴/۰۲
۶	بازسازی	۱	۰/۰۵
۷	بمباران شهرها	۳۶	۱۸
۸	شرکت کردن پدر در جنگ	۳	۱/۵۰
۹	تصرف خاک ایران	۵	۲/۵۱
۱۰	حمله هوایی	۱	۰/۰۵
۱۱	دوستی و اعم از دوستی رزمندگان با یکدیگر یا با دشمن	۳	۱/۵۰
۱۲	زندگی معلولان	۳	۱/۵۰
۱۳	شرکت در جبهه	۱۴	۷/۰۳
۱۴	شهادت	۵۵	۲۷/۶
۱۵	عملیات	۲	۱/۰۵
۱۶	فعالیت در پشت جبهه‌ها	۲	۰/۰۵
۱۷	کمک به جبهه‌ها	۱۶	۸/۰۴
۱۸	مجروح شدن	۱۳	۶/۵۳
۱۹	مقاومت	۷	۳/۵۱
	جمع کل	۱۹۹	۱۰۰





جدول شماره ۹ (زاویه دید داستان‌ها)

زاویه دید	تعداد	درصد
دانای کل	۹۶	۴۸/۲۴
دانای کل محدود	۱۲	۶/۰۳
اول شخص مفرد	۸۷	۴۳/۷
تداعی معانی	۱	۰/۰۵
تک‌گویی درونی	۱	۰/۰۵
مکاتبه‌ای	۲	۱
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

با توجه به حقانیت ایران در جنگ تحمیلی، اکثر نویسندگان نگاه منطقی به جنگ داشتند و خوش‌بین به جنگ ارزیابی شده‌اند که جدول زیر میزان آنرا نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۱۰ (نگرش نویسندگان داستان‌ها)

نوع نگرش	تعداد	درصد
خوش‌بین	۱۸۷	۹۳/۹
بدبین به جنگ	۹	۴/۵۱
بی‌طرف	۳	۱/۵
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

نتیجه‌گیری: ورود ایران به دوران سازندگی و آغاز فعالیت‌های علمی جدید در راستای مثبت ارزش‌های انقلاب و دستاوردهای جنگ، ضرورت ارزیابی از کارهای انجام شده را می‌طلبید. بررسی حاضر برای نیل به چنین هدفی تهیه شده است. بدین منظور تعداد ۱۹۹ عنوان داستان متشکل از ۱۲۷ عنوان داستان کوتاه و ۷۲ کتاب داستانی مستقل در قالب ۱۲۱ عنوان کتاب از ۱۸ نویسنده زن و ۷۰ نفر نویسنده مرد و ۲ نفر با نام مستعار بین سالهای ۱۳۵۹ - ۱۳۷۳ شناسایی و بررسی شده‌اند.

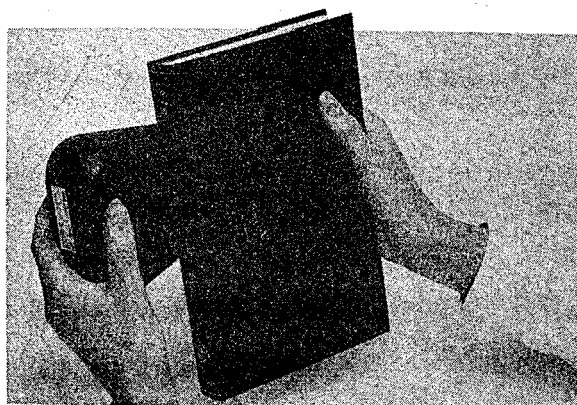
حضور کم‌رنگ زنان در عرصه نویسندگی و انتشار بیش از ۹۰٪ داستان‌های نوشته شده از تهران مواردی است که در

از نظر زبان و بیان خوشبختانه داستان‌ها از روانی و سلیسی خاصی برخوردار بودند. به طوری که جدول زیر بخوبی نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۸ (زبان و بیان داستان‌ها)

زبان و بیان	تعداد	درصد
ضعیف	۱۳	۶/۵۳
خوب	۱۶۹	۸۴/۹
بسیار خوب	۱۷	۸/۵۴
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

هر چقدر از سالهای آغازین جنگ فاصله می‌گیریم با داستان‌های سلیس و روان و ثری جذاب روبرو هستیم. زبان و بیان طنز از بهترین نوع زبان نگارشی بود که آثاری این نوع سبک را در دل خود جای داده بودند و از نمونه‌های بسیار زیبای آن می‌توانیم از آثار مهدی حجوئی، محمدرضا کاتب، احمد عربلو و فریدون عموزاده خلیلی را نام برد. اکثر نویسندگان شاید بیش از ۹۰٪ آنها ذهنیت و زاویه دید دانای کل را برای بیان داستان‌های خود انتخاب کرده بودند. شاید از دلایل این امر می‌توان راحت‌بودن و قابل انعطاف بودن این شیوه‌ها را ذکر کرد. شیوه‌های دانای کل محدود، مکاتبه‌ای، تداعی ... در تعداد خیلی از داستان‌ها ظاهر شده بود. شاید بتوان دلیل این امر را در انعطاف‌پذیری و آزادی بیش از حد نویسنده در زاویه دید دانای کل^{۱۴} و صمیمانه و مؤثر بودن شیوه اول شخص مفرد و دشوار بودن بکارگیری شیوه‌های دیگر را از سوی نویسندگان جستجو کرد^{۱۵} که جدول زیر بخوبی نمایش می‌دهد.





اولین نگاه با آن برخورد می‌کنیم. تقسیم‌بندی مکان‌های داستان‌ها به مناطق مختلف و تمرکز بیش از حد آنها در شهرها، حکایت از استقرار نویسندگان در شهر و عدم آشنایی آنها با زندگی روستایی داشته و شرکت قلیل نویسندگان برخاسته از محیط روستا را بازگو می‌کند.

عدم حضور نویسندگان در میدان‌های نبرد باعث بوجود آمدن آثاری شده‌اند که خالقان آنها با یک دید مطبوعاتی و متکی به صفحات روزنامه‌ها و صحنه‌های تلویزیون به خلق آنها پرداخته‌اند. که این امر در جدول تقسیم‌بندی نسبت داستان‌ها با جنگ و قرار گرفتن اکثر آنها در گروه «در حاشیه جنگ» در مقابل آثار «جنگ کامل» و «درباره جنگ» کاملاً گویاست.

عدم شناخت جنگ از سوی نویسندگان علاوه بر نتیجه فوق، نتایج دیگری از جمله محدود شدن مکان اتفاق داستان‌ها در چند شهر بخصوص ایران، همانند تهران، اهواز، خرمشهر، سوسنگرد و فراموشی سایر مناطق کشور از صحنه‌های نبرد از جمله استانهای پهناوری چون خراسان، گیلان، مازندران، و آذربایجان و ... و فراموشی کلی نقش اقلیت‌های مذهبی، عشایر و کردها را نیز بدنبال داشت.

تعصب بیش از اندازه نویسندگان در ثبت وقایع جنگ از نقایص دیگری بود که مکمل نقص مطرح شده در بالا قرار گرفته و باعث بوجود آمدن داستان‌های سست، کم‌رمق، بی‌روح، با شخصیت‌های مؤمن، انقلابی، مخلص، شجاع، نترس، نیروهای ایرانی در مقابل شخصیت‌های جانی و جنایتکار، ترسو، بزدل، نیروهای عراقی بود. اصلی که اصول داستان‌نویسی کلاسیک امروزه به پرهیز جدی از آن تأکید می‌کند. نتیجتاً داستان‌های نوشته شده موفق به ایجاد هیچگونه تأثیر و عکس‌العملی در خواننده نبوده و شعاری بودن و سفارشی بودن آن از همان سطرهای اولیه کاملاً مشهود بود. این امر از جمله مواردی می‌باشد که بارها در نقدهای منتقدین ظاهر شده است.

نثر و سبک نوشتاری روان از نکات قوت داستانها بوده که با پذیرفتن حقانیت ایران در جنگ با نظر خوش‌بینانه با استفاده از ذهنیت و زاویه دید دانای کل و اول شخص مفرد، بیان شده‌اند. گفتنی است جدی گرفته شدن نوشتن در مورد جنگ

از سوی نویسندگان مطرح، توجه به استعدادهای شهرستانها و روستاها با ارائه آموزشهای لازم بدانها جهت به تصویر کشیدن کلیت ارضی ایران در طول دفاع مقدس، حضور بیشتر و فعالانه زنان در ثبت ادبیات جنگ، بازگو کردن نقش انکارناپذیر عشایر و اقلیت‌های مذهبی در جنگ، خودداری کردن از تعصب و ارائه تصویر واقعی از جنگ، بدور از هرگونه دخالت‌های احساسی از گامهای ایسای به شمار می‌روند که جهت خلق آثار ارزشمند از صحنه‌های دفاع مقدس برای نسل‌های آینده باید برداشته شوند.

پیشنهادهات:

۱- جدی گرفتن امانت تألیف و نشر کتاب از سوی ناشران و عنایت بیشتر بر نقش غیرقابل انکار ویراستاران موضوعی و غیرموضوعی، و استفاده بیشتر از این امر در شکوفایی پدیده انتشار کتاب.

۲- جدی گرفتن پدیده انتشارات از سوی دولت و حمایت از ناشران شهرستانها و بخش‌های کوچک و ناشران خصوصی به طوری که بتوانند هر چه بهتر و بیشتر آثاری را در کشور نشر دهند و اعطای تسهیلات و اعتبارات لازم از جمله اعطای وام، کاغذ و ... جهت رونق بخشیدن به پدیده نشر کتاب.

۳- پذیرفتن نقش کلیدی و حساس تصاویر در کتابهای کودکان و ایجاد امکانات لازم جهت بهینه شدن وضعیت تصاویر در کتابهای کودکان

۴- ایجاد زمینه‌های بیشتر بر شرکت زنان در عرصه‌های مختلف جامعه از جمله نویسندگی و خلق آثار به طوری که این نیمه‌فعال جامعه بتوانند خود را در راستای تربیت نسل بهتر جامعه قرار دهند.

۵- ایجاد تحول عمیق در نگرشهای نویسندگان کشورمان به طوری که با برقراری وضعیت نه جنگ نه صلح و با آزادی اسیران و قطع امید از سوی امیدواران، شرکت کردن جانبازان و رزمندگان در عرصه‌های مختلف سازندگی کشور باید مسائل و مشکلات بعد از قطعنامه در اولویت قرار گیرند.

نگارنده بر این باور است که متأسفانه در این مورد نیز نگاه نویسندگان، نگاه تکراری بوده و از نگاه نو و بکر آثاری را کم دیدیم. در مورد مسائل و مشکلات سخت زندگی جانبازان



عزیز و درک روحیات آنها از سوی جامعه و خانواده و آماده کردن فرزندان این عزیزان برای پذیرش شرایط پدرشان تنها یک اثر از سوی آقای حمزه زاده «چشم چشم دو ماهی» منتشر شده است. در حالی که در این زمینه نیاز شدیدی احساس می‌شود.

۶- دریافتن استعدادهای نهفته در شهرستانها و روستاها از سوی مراکز و سازمان‌های مسئول به طوری که بتوانند آثار جنگ را در کلیت کشور پهناورمان ترسیم کنند. خوشبختانه در این مورد گامهایی از سوی بنیاد جانبازان برداشته شد که با ترتیب دادن کلاسهای نویسندگی برای جانبازان شهرستانها تا حدی جبران شده است، اما این کافی نبوده بلکه سرمایه‌گذاری‌های بیشتری را می‌طلبد.

۷- توجه بیشتر بر رزمندگان، جانبازان، اسیران، ... که بتوانند برداشت‌های عینی خود را از دوران دفاع مقدس به فرزندان فرداها بیان دارند و توجه به آثار «جنگ کامل» و «درباره جنگ» به طوری که اگر نویسندگان دور از جبهه‌های جنگ در این راستا قلم زنند همان تکرار مکررات جریانات پشت جبهه و آثار در حاشیه جنگ می‌باشند.

۸- ایجاد فرصت در زمینه‌های لازم برای نویسندگان جدید جهت کسب اصول و تکنیک‌های داستان‌نویسی به طوری که بتوانند داستان‌های زیبای جنگ را خالی از نقص تکنیک‌های فنی و شخصیت‌پردازی و زبان و بیان خلق کنند. که ضرورت تشکیل کلاسهای داستان‌نویسی، ترتیب جلسات نقد ضرورت‌هایی که بیش از پیش بر وجود آنها تأکید می‌شود.

۹- برخورد منطقی در واقع‌بینی نویسندگان با جنگ به طوری که بدور از هرگونه تعصب جنبه‌های واقعی جنگ را به تصویر کشند و ایجاد تحول لازم در نگرشهای حاکم بر روابط‌های انسانی حاکم بر داستان‌های جبهه‌های جنگ، چرا که نادیده گرفتن این امر باعث خاک خوردن داستان‌های جنگ در گوشه‌های کتابخانه‌ها را فراهم می‌سازد.

۱۰- پذیرفته شدن ادبیات جنگ به عنوان یک واقعیت از سوی مراکز، خصوصاً مراکزی که بررسی و ارزیابی ادبیات کودک کشورمان را برعهده دارند، به طوری که به گونه‌ای عمل شود که راهنمایی‌های آنان راهنمای نسل جوان کشورمان که علاقه شدیدی در مطالعه این آثار دارند باشد. در حالی که اگر این پدیده (ادبیات جنگ) در راستای ادبیات معاصر و رسمی قرار گیرد با توجه به قدمت کم این پدیده (تقریباً مدت ۱۰ سال در مقایسه با عمر ۷۶ ساله ادبیات معاصر)، اکثر این آثار در لیست‌های آنان ظاهر نمی‌شود در حالی که این با علاقه شدیدی

نوجوانان و جوانان مغایرت داشته و دارد.

منابع و مآخذ

۱. لیرین، لارنس؛ تأملی دیگر در باب داستان‌نویسی. ترجمه محسن سلیمانی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۹.
۲. حداد، حسین. کتابشناسی داستان‌های کوتاه و رمان جنگ در ایران. تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، معاونت فرهنگی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۳.
۳. رهگذر، رضا. نگاهی به ادبیات کودکان قبل و بعد از انقلاب. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۸.
۴. سازمان بین‌المللی دفاع از حقوق کودکان (کافل). چشمه: بررسی کتابهای مناسب کودکان و نوجوانان. تهران، ۱۳۷۰.
۵. شورای کتاب کودک. گزارش شورای کتاب کودک. تهران، ۱۳۵۹.
۶. طاهری قندهاری، فرزانه؛ طاهری لطفی، شهرزاد؛ طاهری لطفی، میترا. کتابشناسی توصیفی کتابهای کودکان و نوجوانان: (۱۳۵۷ - ۱۳۷۱). تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴.
۷. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. کتابهای مناسب برای کودکان و نوجوانان. تهران، ۱۳۶۴.
۸. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. کتابشناسی ملی ایران. تهران، ۱۳۶۲.
۹. میرصادقی، جمال. عناصر داستان. تهران: شفا، ۱۳۶۷.
۱۰. بونی، ابراهیم. هنر داستان‌نویسی. تهران: نگاه، ۱۳۶۹.

یادداشتها

۱. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. کتابشناسی ملی. تهران، ۱۳۶۲.
۲. طاهری قندهاری، فرزانه؛ طاهری لطفی، شهرزاد؛ طاهری لطفی، میترا. کتابشناسی توصیفی کتابهای کودکان و نوجوانان: (۱۳۵۷ - ۱۳۷۱). تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴.
۳. حداد، حسین. کتابشناسی داستان‌های کوتاه و رمان جنگ در ایران. تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان، معاونت فرهنگی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۲.
۴. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. کتابهای مناسب برای کودکان و نوجوانان. تهران، ۱۳۶۲.
۵. شورای کتاب کودک. گزارش شورای کتاب کودک. تهران، ۱۳۵۹.
۶. سازمان اسلامی بین‌المللی دفاع از حقوق کودکان (کافل). چشمه: بررسی کتابهای مناسب کودکان و نوجوانان. تهران، ۱۳۷۰.
۷. نعمت... قلی‌زاده، «در جبهه‌های دیگر»، در جبهه‌های دیگر (مجموعه بیست داستان درباره جانبازان) (تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی و هنری بنیاد جانبازان واحد(مان)، ۱۳۷۵)، ص ۱۲۹ - ۱۳۴.
۸. بایرامی، محمدرضا. عقابهای تپه ۶۰. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۹.
۹. مؤذن، ناصر. آخرین نگاه از پل خرمشهر. ای‌جا: جهانسو، ۱۳۶۰.
۱۰. بارفروش، شهلا. موفرفری. تصویرگر نبره تقوی. تهران: امیرکبیر، شکوفه، ۱۳۶۴.
۱۱. ابراهیمی، جعفر. گل باغ آشنایی. نقاشی مصطفی گودرزی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۳.
۱۲. رضا رهگذر. نقد سنگر محمود نوشته منصوره شریف‌زاده: نگاهی به ادبیات کودکان قبل و بعد از انقلاب. (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۸) ج ۲، ص ۷۲.
۱۳. لیرین، لارنس؛ تأملی دیگر در باب داستان‌نویسی؛ ترجمه محسن سلیمانی. (تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۸) ص ۵۰.
۱۴. جمال میرصادقی. عناصر داستان. (تهران: شفا، ۱۳۶۷)، ص ۲۴۴.
۱۵. ابراهیم بونی، هنر داستان‌نویسی. (تهران: نگاه، ۱۳۶۹)، ص ۶۳.